

HUMOR-SYMPOSIUM TE AMSTERDAM

Eric Storm

Humor in de geschiedenis levert niet automatisch een grappige geschiedschrijving op. Desondanks was het internationale symposium over vormen van humor in de geschiedenis, dat op 27 januari 1994 in Amsterdam plaatsvond, redelijk onderhoudend. Dit was eerder de verdienste van de sprekers dan van het programma. In deze ene dag had men namelijk zes lezingen gestopt en tijd voor vragen en discussie was er niet; de klok tegenover het preekgestoelte was onverbiddelijk. Misschien belemmerde de gewijde atmosfeer van de Doopsgezinde Kerk aan de Singel ook een al te uitbundige vrolijkheid; in een kerk behoort men immers aandachtig te luisteren naar serieuze preken. Maar de strijd over de vraag of Jezus ooit gelachen heeft en of dat bijgevolg in de kerk getolereerd kon worden bleef net als in de Middeleeuwen onbeslist: echt voluit lachen durfde men niet en alleen 's middags werd er enkele keren besmuikt gegrinnikt.

De lijst met sprekers was zeer indrukwekkend, maar de grootste naam, die van Jacques le Goff, kon meteen geschrapt worden en ook Fritz Graf (Bazel) was helaas verhinderd. Gelukkig hadden de organisatoren - Jan Bremmer en Herman Roodenburg - Mary Townsend (V.S.) en Johan Verberckmoes (Leuven) bereid gevonden in te vallen. De dag begon met een verhaal van Marina Warner over ooievaars, vroedvrouwen en roddelpraat. Helaas had zij haar spreektempo niet aangepast aan de akoestiek van de kerkzaal en ze was dan ook vrijwel niet te verstaan. Haar onderzoek op het snijvlak van kunst, literatuur en antropologie leek mij echter de moeite van het nalezen (in de nog te verschijnen bundel) waard.

De tweede lezing was gelukkig veel beter te verstaan. De hoogbejaarde en blinde Aaron Gurevich uit Moskou hield een verhaal over Bakhtins invloedrijke opvattingen over de populaire cultuur in de Middeleeuwen. Gurevich had een aantal punten van kritiek. Zo leek hem de centrale rol die het carnaval speelde in Bakhtins boek over de volkscultuur enigszins overdreven. Verder meende hij dat de strikte scheiding tussen de staat en het volk in stalinistisch Rusland wel eens model zou kunnen hebben gestaan voor de scheiding die Bakhtin in de Middeleeuwse samenleving aanbracht tussen de officiële wereld van de Katholieke Kerk en de volkscultuur. Gurevich kwam tot deze hypothese nadat hem gebleken was dat de Kerk niet zo tegen de volkse humor was als zijn landgenoot wel meende.

Peter Burke sprak vervolgens over de *beffa*, de *practical joke*, die vooral in Florence zeer populair was. Volgens hem kwam deze vorm van humor tijdens

de Renaissance in alle volkslagen veelvuldig voor. Tijdens de Contrareformatie werd de humor echter door de Kerk bestreden en komische boeken werden vaak van een moralistisch commentaar voorzien. Een gevolg hiervan was dat de vaak grove *beffa* bij de hogere klassen langzamerhand plaats moest maken voor meer subtiële vormen van humor.

Ook Johan Verberckmoes behandelde de strijd tegen de humor tijdens de Contrareformatie. De lach was iets verwerpelijks, iets vulgairs en moest in ieder geval buiten de kerk gehouden worden. Maar de houding van de Kerk in de Spaanse Nederlanden was beslist niet eenduidig. Humor werd ook als wapen gebruikt om de ketters belachelijk te maken.

Derek Brewer (Cambridge) behandelde in zijn lezing over kluchtboeken uit het zestiende en zeventiende-eeuwse Engeland de vraag of humor subversief was of niet. Zowel kerkelijke als wereldlijke gezagsdragers zagen humor vaak als iets gevaarlijks en grappen konden eigenlijk alleen toegestaan worden als ze voorzien waren van een duidelijke morele boodschap. Er zit echter nog een andere kant aan deze zaak. Humor kan ook gezien worden als een nuttige uitlaatklep. De bevrijdende lach, lachen om niet te hoeven huilen of een *practical joke* in plaats van agressie zijn hiervan goede voorbeelden. Brewer pleitte er echter voor om grappen als een doel op zichzelf te zien en niet slechts als instrumenten van sociale controle of van gezagsondermijning.

Dat de Pruisische politie in de negentiende eeuw ook met dit probleem worstelde toonde Mary Townsend aan. *Witzhefte* raakten in deze tijd wijdverbreid, humor werd een massafenomeen. En in Berlijn was het vooral de tot een literaire figuur verworpen *Eckensteher* (een soort dagloner) die erg populair werd bij de burgerij. Men kon met deze proletarische figuur lachen om de bureaucratie, de politie, etcetera, maar men kon zich daarnaast vrolijk maken over zijn dommigheden. Zo zag de burgerij haar eigen sociale superioriteit bevestigd; maar tegelijkertijd weerspiegelde deze figuur haar angst voor sociale onrust. Bij de autoriteiten was sprake van een soortgelijke ambivalente houding. Moest men deze vormen van humor als onschuldig toestaan, of vanwege de bedekte kritiek verbieden? En net als de politie er destijds niet uitkwam, zo kwamen ook de historici op deze dag niet met een duidelijk antwoord. Maar misschien is de vraag naar de functie en de invloed van humor ook eerder een filosofische.